

המעורבות הרוסית בשיקום צבא סוריה בדגש על סוגיית כוח האדם ותפיסות פיקוד

נכתב במסגרת פרקטיקום מסלול המצטיינים באסטרטגיה וקבלת החלטות
של בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה,
במרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית

מנחה מקצועי:

ראש המכון למחקר צבאי במרכז דדו, שמואל שמואל

מנחים אקדמיים:

פרופסור דמיטרי אדמסקי

ליהיא פרידמן

מחברת:

נועם ברייר

י"ד בכסלו התשפ"א

30 בנובמבר 2020

תקציר מנהלים

מחקר זה בוחן את המעורבות הרוסית בשיקום צבא סוריה, תוך שימת דגש מיוחד על סוגיות כוח האדם ותפיסות הפיקוד. הפרק הראשון עוסק באינטרסים של רוסיה בשימור מרחב הפעילות החופשי שלה בסוריה, וגישתה לים התיכון. הפרק השני עוסק בפערים הקיימים בצבא סוריה בנושאים רכים – העדר תפיסות הפעלה רלוונטיות להתמודדות עם התנגדות אזרחית ומשבר כוח אדם חמור. הפרק השלישי סוקר בקצרה את הפערים הקיימים ביכולות המבצעיות של הצבא הסורי. בניהם בולטים הפערים ביכולות אוויריות התקפיות, פערי יכולות הגנה אווירית, מחסור במערכות פיקוד ושליטה ומחסור בחימוש מדויק בדגש על חימוש מונחה. על בסיס שילובם של פערי התפיסה וכוח האדם עם פערי הציוד והמערכות, הפרק האחרון מגדיר שש שאלות עיקריות העומדות לפתחם של אדריכלי הצבא הסורי המתחדש:

1. מהו תרחיש הייחוס שאליו הצבא הסורי נדרש להתכונן? בין אם יוגדר כאיום פנימי, איום חיצוני או שילוב של השניים, סוגיית המחסור בכוח אדם תגביל את היכולת של הצבא להבנות כצבא גמיש, איכותי ומתקדם.
2. האם הצבא יוקם מחדש כארגון צבאי אחד או כמספר תתי ארגונים צבאיים? כיום ולאורך המלחמה פעלו בסוריה עשרות מליציות שונות המשרתות אינטרסים שונים ולהן יכולות צבאיות שונות במהותן ובאיכותן. מצד אחד, הדבר מאפשר גמישות רבה, מצד שני, הוא יוצר בעיית משילות ואמון בצבא ואף מאפשר השפעה של בעלי אינטרסים שאינם אסד.
3. מהי מידת השילוב המתאימה של מערכות נשק טכנולוגיות? שאלה זו קשורה באופן הדוק לשאלת תרחיש הייחוס. היא משלבת בתוכה דיון על פערי כוח האדם, עם צורך בשינוי תפיסות פיקוד, כמו גם דיון אסטרטגי סביב בחירת המדינה הנכונה ביותר כספקית הנשק המרכזית של סוריה.
4. האם הצבא הסורי ימשיך להשתמש בנשק בלתי קונבנציונאלי, בדגש על נשק כימי? במהלך המלחמה נשק זה הוכיח עצמו כיעיל במיוחד עבור אסד. האם אסד יבחר להמשיך לעשות בו שימוש כחלק אינטגרלי מארסנל הנשק שלו כמענה לנחיתות הסורית למול איומים חיצוניים?
5. כיצד יעוצבו מחדש תפיסות ההפעלה בצבא סוריה? שנות המלחמה הדגישו את הצורך בשינוי תפיסות ההפעלה ומעבר לתפיסות מבוזרות יותר. מנגד הצבא הסורי מתמודד עם דפוס פיקוד ריכוזי מסורתי, עם משבר כוח אדם משכיל, בעיית פוליטיזציה, שחיתות ובעיות אמון בין דרגיו – שילוב גורמים המקשה על מעבר לתפיסות פיקוד מוכוון משימה. עם זאת, השילוב של מערכות טכנולוגיות של צבא מתקדם דורש שינוי תפיסות פיקוד, אך לא בטוח שהצבא הסורי מסוגל בכלל להטמיע מערכות אלו.
6. זהות הפיקוד הבכיר – מי יהיו מנהלי הקרבות בסוריה? האם הקצונה הבכירה הסורית תחזיר אליה את מלאכת הפיקוד, או תבחר להשאירה בידי קצינים רוסים, ובכך יהפוך צבא סוריה לצבא פרוקסי רוסי בתהליך מזדחל?

מבוא

למערכת היחסים בין רוסיה לסוריה, כמו גם לשותפות האסטרטגית בין השתיים היסטוריה ארוכת שנים. עם עליית משטר מפלגת הבעת' בשנות השישים התחזק הקשר בין המדינות, ובימי ברית המועצות קיים הממשל הסובייטי קשרים קרובים במיוחד עם המדינה המזרח תיכונית ועם נשיאה, חאפז אל-אסד. גם בעת הנוכחית, ממשיך הקשר הקרוב בין המדינות והוא בא לידי ביטוי הן במעורבות הרוסית במלחמה בסוריה, והן בתהליך שיקום הצבא הסורי – תהליך בו יעסוק מחקר קצר זה.

הקשר בין המדינות והתמיכה הסובייטית במשטר אסד בהתעצם באופן מיוחד במהלך משברי שנות השמונים¹. מלחמת לבנון הראשונה, בה לקחה חלק גם סוריה, הותירה את צבאו של אסד פגוע בעיקר בתחום לוחמת האוויר, מערכי ההגנה האווירית ומערכי השריון. הצבא הסובייטי נרתם לטובת משטר אסד, ומילא תפקיד מפתח בתהליך שיקום הצבא הסורי². קריסת ברית המועצות בתחילת שנות ה-90 יצרה התרחקות זמנית בין המשטרים, בעיקר סביב סוגיית החוב של סוריה לרוסיה בגין קניית מערכות נשק. עם זאת, עלייתו של פוטין לשלטון והשאיפה הרוסית לנוכחות במזרח התיכון הביאה להתקרבות מחודשת. כיום, אנו עדים לפרק נוסף ביחסים קרובים אלו, ושחזור של המחויבות הרוסית לשיקום הצבא הסורי, הפעם לאחר מלחמת האזרחים בסוריה. החל משנת 2015, החלה רוסיה להתערב בלחימה ושלחה לסוריה כוחות יבשתיים, אוויריים וימיים, כמו גם שכירי חרב. כמו כן, הרוסים העבירו לסורים מערכות נשק שונות ומפקדות רוסיות ניהלו לעיתים את הלחימה. במהלך שנת 2019, הצליח משטר אסד לסלק את הסכנות המיידיות להמשך קיומו. כיום הצבא הסורי עומד בפני אתגר השיקום שלו, וגם באתגר זה רוסיה צפויה למלא תפקיד מפתח.

בעבודה זו אעסוק במעורבות הרוסית בתהליך שיקום צבא סוריה שהחל במהלך מלחמת האזרחים וממשיך כיום. כמו כן, אבחן את האופן בו רוסיה שואפת לבנות מחדש את הצבא הסורי. העבודה תתמקד במיוחד בנושא כוח האדם, שדרת הפיקוד ותפיסות הפיקוד שרוסיה מבקשת להטמיע בצבא הסורי החדש. החלק הראשון יספק רקע למעורבות הרוסית בסוריה ולאינטרסים הרוסים. החלק השני יעסוק בפערים הקיימים כיום בצבא סוריה, בדגש על סוגיית כוח האדם. החלק השלישי יסקור בקצרה את המערכות והיכולות המרכזיות שהרוסים סיפקו לסורים במהלך הלחימה ואף יעסוק בקצרה בשימוש הרוסי בכוחות מיליציה ושכירי חרב. לבסוף, החלק האחרון יציג שש שאלות מפתח העומדות בפני הסורים והרוסים בתהליך הבנייה של הצבא מחדש.

הקדמה

עד שנת 2011, נחשב הצבא הסורי לאחד הצבאות החזקים, המאורגנים והמאומנים ביותר בקרב צבאות ערב. הצבא הסורי נבנה בגלגול זה על בסיס דוקטרינות סובייטיות, ומבנהו, כמו גם שיטות הפיקוד והציוד הצבאי בו, יובאו ברובם מברה"מ ובהמשך מרוסיה. רוב האמל"ח הסורי נקנה בשנות ה-70 וה-80, וציוד זה נחשב מיושן ביחס לאיומי הייחוס כבר לפני מלחמת האזרחים³.

¹ Anna Borshchevskaya, THE RUSSIAN WAY OF WAR IN SYRIA: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism. Foreign Policy Research Institute (2020) <https://did.li/Ofdaa>.

² Pesach Melovany, The Syrian Military Rises from the Ashes. Israel Defense. (2019) <https://www.israeldefense.co.il/en/node/41431>.

³ Josef Holliday, The Syrian Army - Doctrinal Order of Battle. Institute for the study of war. (2013).

למעשה, הצבא הסורי נכנס למלחמת האזרחים כאשר הוא מאורגן היטב להתמודדות עם התנגדות חיצונית, אך כבר אז ניכרו בו פערי יכולות במערכים מבצעיים שונים. בעיקר הצבא הסורי לא היה ערוך להתמודדות עם התנגדות פנימית.

מלחמת האזרחים הסורית החלה בשנת 2011, כתוצאה מתגובת המשטר הסורי להפרות סדר נרחבות במדינה – תהליך שהלך והסלים עד למלחמת אזרחים רבתי. המלחמה הממושכת דרשה מהצבא הסורי השקעת מאמצים, משאבים וכוח אדם, ושחקה במידה רבה את יכולותיו – כמו גם את יכולות המדינה לקיים כוח צבאי ולשקמו. המלחמה, שהחלה כרצף אירועים מקומיים של מחאות בערי ספר סוריות, התגלגלה במהרה למלחמת אזרחים עקובה מדם, ורווית אלימות, במהלכה אף השתמש המשטר בנשק כימי כנגד אזרחיו. צעד זה אומנם זכה לגינוי בינלאומי רחב, אך הוכח כיעיל עבור אסד. במיוחד כאמצעי פיצוי על פערי יכולות קונבנציונליים בצבאו ואף כדרך להתמודד עם אתגרי הכוחות המורדים השונים⁴. כוחות ההתנגדות אשר מולם ניצב הצבא הסורי כללו גורמי אופוזיציה מקבוצות שונות, ובהדרגה אף כוחות זרים, בניהם ארגון המדינה האסלאמית בעיראק ובלבנט (המוכר בכינויו דאע"ש)⁵.

עם הידרדרות מצבו של המשטר הסורי במלחמה, נחלצה רוסיה לעזרתו ומשנת 2015 החל פוטיין לשלוח כוחות ים, אוויר ויבשה לחימה, כדי לייצב את המשטר ולעזור לצבא הסורי למלא את הפערים המרכזיים עמם התמודד. להחלטה של פוטיין להתערב באופן אקטיבי, גלוי וישיר במלחמה בסוריה מספר מניעים, אשר הבנתם חשובה כדי להעמיק בדיון על המעורבות העתידית של רוסיה בסוריה.

האינטרס הרוסי בתמיכה במשטר הסורי ובשיקום צבאו

האינטרס המרכזי של רוסיה בסוריה הוא הגברת השפעתה במזרח התיכון ובאזור הים התיכון. רוסיה מעוניינת בכך בעיקר בשל רצונה לבסס מחדש את מעמדה בזירה הבינלאומית, ושאפתה ליצור מערכת כוחות רב קוטבית בה הכוח מפוזר בין מספר מעצמות⁶. למעשה, הרוסים נמצאים בתחרות עם האמריקאים על מרחבי השפעה במזרח התיכון והם רואים בסוריה הזדמנות לבסס את מעמדם באזור, באופן הקורא תיגר על המנהיגות האמריקאית, מאותת על התעצמות רוסית מחדשת תוך חזרה לעמדה של מעצמה בזירה הבינלאומית⁷.

בעיני הרוסים, המעורבות בסוריה ודחיקת האמריקאים מאפשרת להם חופש פעולה רב יותר באזור. תחת חסות של לוחמה בטרור ובייחוד בארגון המדינה האיסלמית, הצליח פוטיין לקדם מטרות צבאיות ולשלוח את כוחותיו לכל רחבי המדינה הסורית, ללא התנגדות בין לאומית⁸. תחת כסות זו קידם פוטיין גם מטרות אשר נגדו את המטרות האמריקאיות ואת מטרות המורדים הכורדים ומתנגדי המשטר שזכו לתמיכתם. מומחים טוענים כי על ידי הצרת הצעדים של

4

אודי דקל וקרמית ולנסי תקיפת יעדי הנשק הכימי בסוריה - יציאה ידי חובה. המכון למחקרי ביטחון לאומי. (2018). <https://did.li/xaulC>.

⁵ אייל זיסר, שורשיה של המלחמה בסוריה. מרכז דדו, מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 6-10. (2020).

⁶ אודי דקל, המשבר בסוריה: הצורך ללמוד "לחיות עם המחלה". הערכה אסטרטגית לישראל 2016-2017, המכון למחקר ביטחון לאומי.

⁷ Anna Borshchevskaya, THE RUSSIAN WAY OF WAR IN SYRIA: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism. Foreign Policy Research Institute (2020) <https://did.li/Ofdaa>

⁸ Michael Kofman, SYRIA, AND THE RUSSIAN ARMED FORCES: An Evaluation of Moscow's Military Strategy and Operational Performance. Foreign Policy Research Institute. (2020).

האמריקאים בסוריה, פוטין מתכוון לאלץ את האמריקאים ואת הקהילה הבין לאומית לזנוח את טענותיהם נגד הכיבוש הרוסי של חצי האי קרים⁹. כמו כן, הנוכחות הרוסית בסוריה ושיתוף האינטרסים עם הטורקים מאפשרים למוסקבה להוסיף ולהתקרב לאנקרה, באופן שיאפשר לרוסיה לתקוע טריז בין טורקיה ליתר מדינות ברית נאט"ו¹⁰.

יתר על כן, לרוסים כמה אינטרסים כלכליים בסוריה, בניהם שמירה על נתיבי שייט פתוחים בים התיכון, כחלק משאיפתם לנוכחות בנמלי מים חמים והבטחת גישה פתוחה לאוקיינוסים¹¹. בנוסף, לרוסים אינטרסים עסקיים בסוריה, כאשר חברות רוסיות פרטיות וממשלתיות רבות מקדמות פרויקטים יקרים בסוריה, בין השאר בתחום הקמת התשתיות¹². כמו כן, הרוסים חפצים בגישה לבארות הנפט והגז הסוריות¹³.

בנוסף, לפוטין אינטרסים צבאיים בשיקום הצבא הסורי. ראשית, פוטין מעוניין בשימור החופש האווירי והימי באזור מזרח הים התיכון אשר מאפשרת לו הנוכחות בבסיס חיל הים טרטוס, ובבסיס חיל האוויר חמימים¹⁴. נוכחות צבאית זו בסוריה מאפשרת לו קלפי מיקוח חשובים העוזרים לו בקידום יחסים במקביל עם מספר שחקנים חשובים באזור, למרות ניגודי האינטרסים בין השחקנים הללו - בניהם ניתן למנות את ישראל, טורקיה, איראן וחיזבאללה¹⁵.

כמו כן, שליחת הכוחות הרוסיים לסוריה הפכה את סוריה למעבדת ניסויים צבאיים רוסיים לבחינת כלי נשק חדשים, ואפשרה קיום של תצוגת תכלית כתרגיל שיווקי של מיטב הנשק הרוסי בפני סוריה ויתר מדינות המזה"ת. מכירות אלו מחזקות את התלות הסורית ברוסים וקושרות את הסורים אליהם לעוד עשרות שנים דרך מנגנוני האספקה, האחזקה וההכשרה על הנשק¹⁶. חשוב מכך, הייתה זו הזדמנות עבור הרוסים לבחון את לקחי המלחמה בגאורגיה, ומסקנות הרפורמה הצבאית שהולידה בין השנים 2008-2012¹⁷.

בשנת 2019, הצליח משטרו של אסד בתמיכה רוסית לנצח את רוב האיומים הקיומיים על המשטר. הרוסים הצליחו לעמוד במרבית המטרות שהגדירו לעצמם ערב הכניסה לסוריה, ופוטין יצא במידה רבה המנצח הגדול של המלחמה¹⁸. אולם, הסרת האיומים מעל המשך קיומו של המשטר העלווי בסוריה, סיום הקרבות והחזרה המתוקשרת של חיילים רוסים אל רוסיה, אינם מרמזים על סיום המעורבות ההשפעה הרוסית בסוריה¹⁹.

⁹ Anna Borshchetskaya, THE RUSSIAN WAY OF WAR IN SYRIA: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism. Foreign Policy Research Institute (2020) <https://did.li/Ofdaa>

¹⁰ רוסיה במזרח התיכון 2020: מכירות נשק, עסקאות בתחום האנרגיה והרחבת ההשפעה בכל החזיתות. המכון למדיניות ואסטרטגיה. (2020).

¹¹ ראה ה"ש שוליים 10

¹² ברק גטניו, המרוץ לשיפוץ: סוריה ביום שאחרי. הפורום לחשיבה אזורית. <https://did.li/37hTY>.

¹³ ראה ה"ש 10.

¹⁴ אודי דקל, המשבר בסוריה: הצורך ללמוד "לחיות עם המחלה". הערכה אסטרטגית לישראל 2016-2017, המכון למחקר ביטחון לאומי.

¹⁵ Anna Borshchetskaya, THE RUSSIAN WAY OF WAR IN SYRIA: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism. Foreign Policy Research Institute (2020) <https://did.li/Ofdaa>.

¹⁶ Michael Eisenstadt & Kenneth Pollack Training Better Arab Armies. The U.S army war collage quarterly, United State Army War College Press. (2020). <https://did.li/cgdaa>

¹⁷ Michael Kofman, SYRIA, AND THE RUSSIAN ARMED FORCES: An Evaluation of Moscow's Military Strategy and Operational Performance. Foreign Policy Research Institute. (2020).

¹⁸ Lester Grau & Charls Bartles, The Russian Ground-Based Contingent in Syria. Foreign Policy Research Institute. (2020)

¹⁹ גיא בכור, אכזרי וחושפני: כך השפיל פוטין את בשאר, והראה מה הוא באמת חושב. <https://did.li/Btcaa>. Gplanet. (2018)

כיום, מעוניינת רוסיה ביציבות במזרח התיכון, ובשימור השפעתה בו. כמו כן, היא רואה חשיבות רבה בהמשך הנוכחות וההשפעה שלה בסוריה, לכן היא מעוניינת בייצוב המשטר של המיעוט העלווי בסוריה – גם אם לא בהכרח של אסד עצמו.²⁰ רוסיה מתנגדת לקולות הבינלאומיים הקוראים להחלפת המשטר ולקידום תהליך דמוקרטיזציה בסוריה, ומפחדת כי השפעה מערבית-אמריקאית כזו תיצור כאוס בסוריה בסגנון לוב או עיראק.²¹ סביר כי סוריה, העומדת בפני אתגר שיקום המדינה, החברה ואתגר שיקום צבא המשטר תיעזר רבות ברוסיה כגורם מפתח, בעוד שרוסיה תמשיך לקדם בסוריה את האינטרסים שלה.

תמונת מצב – פערי כוח אדם ותפיסה בצבא סוריה לאחר תשע שנות לחימה

במהלך מלחמת האזרחים נשחק הצבא הסורי ונוצרו בו פערים שונים - בניהם פערים בתפיסה ובתורת לחימה, פערי כוח אדם חמורים, פערי כשירות ואף פערים במערכות נשק - החל ממערכי התמרון, דרך מערכי האש, ועד מערכי פיקוד ושליטה. הריבוי של מוקדי התפרצות ההתנגדות הפנימית והתפשטותם המהירה תפסו את הצבא הסורי בהפתעה וללא יכולת לתת להם מענה.²² הלחימה המתארכת בחזיתות רבות, מול מספר גורמי התנגדות שונים, דרשה מצבא סוריה לשנות את תפיסת ההפעלה שלו ולשנות את תרחישי הייחוס שלו. תרחישים אלו, שכווננו במשך שנים רבות להתמודדות עם אויב חיזוני (בעיקר ישראל), התבררו כלא מתאימים. לכן, נדרש צבא המשטר לעדכן את תפיסות ההפעלה להתמודדות עם התנגדות פנימית, ועם ארגונים אזרחיים וסמי-צבאיים.²³

ממאמרו של גנרל דבורניקוב (2018), ניתן ללמוד כי תפיסת ההפעלה הסורית השתנתה באופן ניכר לאחר כניסת הכוחות הרוסיים. עיקר השינוי היה באופן ניהול המערכות במערב המדינה, תוך פחות התבססות על תמרון ויותר על טכניקות כיתור, כתישה והתשה.²⁴ כמו כן, הרוסיים השפיעו לעומק על קבלת החלטות וניהול המלחמה עם הקמתן של מפקדת רוסיות בהן קצינים רוסים ניהלו למעשה קרבות רבים בהם לחמו כוחות משטר, כוחות רוסיים, וכוחות שכירים.²⁵ סיום הלחימה הביא עמו שינוי נוסף באיומים על המשטר, ולכן, כיום, שוב נדרש הצבא הסורי לעדכן את תרחישי הייחוס ובהתאמה גם את תפיסות ההפעלה.²⁶

כמו כן, בצבא הסורי נוצר מחסור כוח אדם חמור, שהועצם על ידי תופעת גלי עריקה, מספר נפגעים גבוה ומהפסקת גיוס כמעט גורפת של בני העדה הסונית – העדה הגדולה ביותר בסוריה.²⁷ גורמים אלו הובילו לצמצום משמעותי של עוצמת הצבא הסורי, אשר החל את הלחימה עם מצבת כוח אדם סדיר שמנתה כ-400 מאות אלף איש, וסיים את הלחימה לפי הערכות עם פחות מ-100 אלף איש.

²⁰ אודי דקל, המשבר בסוריה: הצורך ללמוד "לחיות עם המחלה". הערכה אסטרטגית לישראל 2017-2016, המכון למחקר ביטחון לאומי.

²¹ Lester Grau & Charls Bartles, The Russian Ground-Based Contingent in Syria. Foreign Policy Research Institute. (2020)

²² Pesach Melovany, The Syrian Military Rises from the Ashes. Israel Defense. (2019) <https://www.israeldefense.co.il/en/node/41431>.

²³ שמואל שמואל, צבא סוריה 2006-2011: הארגון ותפיסת ההפעלה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 16-23. (2020).

²⁴ אייל ברלוביץ', מלחמת האזרחים בסוריה במבט רחב. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 10-16. (2020).

²⁵ Isabel Ivanescu, Russia May Deploy Conventional Forces to Syria Institute for the study of war. (2020).

²⁶ Pesach Melovany, The Syrian Military Rises from the Ashes. Israel Defense. (2019) <https://www.israeldefense.co.il/en/node/41431>.

²⁷ ראה הי"ש 26.

מצוקת כוח האדם הובילה את משטר אסד להפעיל את כוחות המילואים, וכשאלו מוצו, החלו להפעיל באופן הדרגתי יותר ויותר כוחות של מיליציות פרטיות. המיליציות בחלקן שיעיות, חלקן סוריות אזרחיות וחלקן מורכבות מאזרחים זרים שאת משכורתם משלמת לעיתים הממשלה הרוסית, האיראנית, או ארגון החיזבאללה²⁸. שימוש זה בכוחות בלתי סדירים חיצוניים והסתמכות עליהם, יצר פתח לגורמים שונים להשפיע באופן עמוק על הלחימה בסוריה, ופתח למעבר של יותר ויותר החלטות מהותיות ממפקדי הצבא הסורי ליחידות חיצוניות²⁹.

מצוקת כוח האדם הוחרפה בשל המצב הדמוגרפי הקשה בסוריה וצמצום פוטנציאל המתגייסים. תשע שנות לחימה צמצמו את האוכלוסייה באופן ניכר, והובילו למשבר הומניטרי חסר תקדים³⁰. על פי נתוני הדוח התקופתי לחודש ספטמבר של סוכנות הפליטים של האו"ם, נכון לספטמבר 2020, ישנם 13 מיליון פליטים ועקורים סורים שלא נמצא להם מקום קבע וטרם שבו לבתיהם³¹. בנוסף, המלחמה גבתה מחיר גבוה בנפש והערכת מספר הקורבנות הלא מעורבים נעה בין 230 ל-250 אלף אזרחים³². הערכות מומחים שונות סוברות כי האוכלוסייה הסורית הצטמצמה בשנות המלחמה בסדר גודל של כרבע מגודלה. לפי נתוני המשרד לתיאום עניינים הומניטריים של האו"ם, קרוב למחצית האוכלוסייה הסורית כיום, כ-11 מיליון איש זקוקים לסיוע הומניטרי³³. כמו כן, המשבר הכלכלי בו נתונה המדינה דוחק אנשים נוספים לעוני ורעב³⁴.

יתר על כן, שנות הלחימה שיתקו את מנגנוני הממשל השונים, ובין היתר פגעו קשות במערכת החינוך הסורית. במהלך המלחמה קרוב לשלושה מיליון ילדים סורים בגילאי בית ספר לא למדו כלל, בעוד קרוב לחמישה מיליון המשיכו בלימודיהם גם אם באופן חלקי³⁵. כמו כן, כרבע מבתי הספר במדינה יצאו מכלל שימוש³⁶. בנוסף, ישנה מצוקת מורים חריפה הנובעת גם מבריחה של מורים משכילים רבים אל מחוץ לגבולות המדינה וגם מגיוס רבים מהם בכפייה לצבא³⁷. אי האחידות בתוכניות הלימוד שכן התקיימו באזורים השונים במדינה תחת ארוגני המורדים, ארגון המדינה האיסלמית ומשטר אסד, הוריד במידה רבה את רמת הלימוד והפך את בתי הספר למנגנון השפעה ואינדוקטרינציה בהתאם לאינטרסים של בעל השליטה המקומי על חשבון לימודי "מקצועות ליבה".

גורמים אלו, בנוסף למצוקה הכלכלית הקשה, הובילו הורים רבים לא לשלוח את ילדיהם לבתי הספר גם באזורים בהם הייתה גישה סבירה לחינוך, כדי להיעזר בהם לכלכלת משק הבית³⁸. איכות הלימודים הידרדרה באופן ניכר, החזירה את מערכת החינוך הסורית הציבורית לאיכות למידה

²⁸ Anna Borshchevskaya, Russian Private Military Companies: Continuity and Evolution of the Model, Foreign Policy Research Institute. (2019).

²⁹ אייל ברלוביץ'. הלחמים הרוסיים מהלחימה בסוריה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 52-59. (2020).

³⁰ איתי מלאך, עובדים לגורלם? העבר והעתיד של משבר הפליטים והעקורים הסורים. הפורום לחשיבה אזוירית. (2018). <https://www.regthink.org/articles/syrian-refugees>.

³¹ UNHCR. (2020). Fact Sheet – Syria. September 2020. The UN Refugee Agency.

³² SNHR, 226247 civilians were killed in Syria from March 2011 to September 2020. Syrian network for human rights. (2020) <https://sn4hr.org/syria-map-snhr/>

³³ OCHA, About OCHA Syria. (2020) <https://www.unocha.org/syrian-arab-republic/about-ocha-syria>

³⁴ אליזבת צורקוב, ההתמוטטות הכלכלית הסורית בצל "חוק קיסר". הפורום לחשיבה אזוירית. (2020). <https://www.regthink.org/articles/ceaser-law>

³⁵ UNICEF, Nearly 5 million Syrian children accessing education despite over seven years of war on children, the United Nations Children's Fund. (2016).

³⁶ The Southern Turkey Education Cluster, Schools under Attack in Syria. (2016). <https://did.li/SEENf>.

³⁷ ראה הי"ש 34

³⁸ ראה הי"ש 34

האופיינית למדינת עולם שלישית, והורידה באופן חד את אחוזי האוריינות. מורים ואנשי חינוך רבים אף טוענים כי מדובר בדור אבוד של ילדים בורים.

כל הגורמים הללו, הופכים את בעיית כוח האדם בצבא לחמורה במיוחד ומורידים אם איכות פוטנציאל המתגייסים שצומצם משמעותית לכשעצמו. כך עולה השאלה ביחס ליכולת הצבא לחזור לממדיו וליכולותיו ערב המלחמה. מומחים רבים סוברים כי הצבא הסורי המחודש יהיה קטן יותר, בשל צמצום פוטנציאל הגיוס³⁹.

מצב זה יצר תלות סורית בספקיות הנשק שלה, ובעיקר ברוסיה. לאורך שנות הלחימה הרוסים הביאו עמם מערכות נשק שונות, אולם אין משמעות הדבר כי הצבא הסורי הפעיל אותן ולמד כיצד להשתמש בהן. הרוסים נקטו בשיטה ייחודית בבניית הקואליציה שלהם עם הסורים – במקום לתת לסורים מערכות נשק ולהכשיר אותם לשימוש בהן, הרוסים הביאו עם המערכות כוחות שלהם, מיעוטם חיילים רוסים, והיתר שכירי חרב. לעיתים המערכות הופעלו על ידי חיילים סורים אך תחת פיקוד רוסי. בפעמים אחרות, המערכות הללו, דוגמת מערכות ארטילריה מתקדמות, הופעלו על ידי רוסים ושליחיהם כמאמץ משני למשימות של חי"ר סורי⁴⁰.

סיוע בכוחות לוחמים רוסים ושימוש בשכירי חרב

בשנים האחרונות הפכה תופעת השימוש בחברות צבאיות פרטיות נפוצה יותר ויותר ברוסיה, במיוחד עם עלייתו של פוטין לשלטון. רוסיה השתמשה בכוחות מסוג זה במלחמותיה באוקראינה והעתיקה שימוש זה לסוריה. היחידות הצבאיות הפרטיות, מתנהלות כחברות עסקיות לכל דבר ועניין, אך רבות מפעולותיהן נעשות לבקשת הממשלה הרוסית, וניכר כי רובן ככולן מקורבות לקרמלין ולעיתים לפוטין באופן אישי. המוכרת והגדולה ביותר בחברות אלו היא קבוצת ואגנר בבעלותו של יבגני פריגוצ'ין, אוליגרך המקורב לשלטון⁴¹.

בפועל, שנתיים קודם למעורבות הרוסית הרשמית בלחימה בסוריה, החלו גורמים רוסים לא רשמיים לבצע פעולות צבאיות באזור. הפעילות בוצעה על ידי מפעיל רוסי פרטי בשם Slavonic Corps, שמתוכו נולדה בהמשך קבוצת ואגנר. על לפי דו"ח של משרד ההגנה הנורבגי, כל הפעילות באזור החלה כתוצאה מבקשה של סוריה לסיוע בהתגוננות מפני דאע"ש ובפרט הגנה על תשתיות. גז ונפט של המדינה שדאע"ש ניסה לכבוש⁴².

לאורך כל תקופת המעורבות הרוסית בסוריה נשענה הפעילות הרוסית באופן משמעותי על מפעילים פרטיים. מרביתה של הלחימה בפועל התבססה על כוחות ואגנר, שמספרם על אדמת סוריה עלה על מספרם של הכוחות הרשמיים של הצבא הרוסי. הקבוצה סיפקה עבור הצבא שירותים נרחבים בתחומים שונים, החל מהגנה על תשתיות, איסוף מודיעין, אימון כוחות סורים מקומיים וכלה בלחימה בפועל⁴³.

³⁹ עידו הכט, מערכת אדליב 2012-2020. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 66-60. (2020).

⁴⁰ Lester Grau & Charls Bartles, The Russian Ground-Based Contingent in Syria. Foreign Policy Research Institute. (2020)

⁴¹ (2020).181-204, (3)35, Marten, Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. Post-Soviet Affairs

⁴² Ostensen.A, Bukkvoll.T, Russian Use of Private Military and Security Companies - the implications for European and Norwegian Security. Norwegian Defence Research Establishment. (2020).

⁴³ Sukhankin, Russian PMCs in the Syrian Civil War: From Slavonic Corps to Wagner Group and Beyond. Jamestown Foundation. (2020)

השימוש בחברות צבאיות פרטיות משרת היטב את האינטרסים של הקרמלין, ומאפשר להציג לקהל הרוסי את המעורבות הרוסית במלחמה הסורית כנקייה מאבדות רוסיות בנפש ובעלות נמוכה, ולטעון כי תמונת כוחות רוסים בשטח סורי נמוכה בהרבה מהמציאות בפועל⁴⁴. שימוש מחוכם זה אפשר לרוסים לשלוח לשדה הקרב הסורי מערכות נשק מתקדמות, מבלי להפקיד אותן בידי סורים, ללא הבטחות ארוכות טווח, וללא צורך במתן ידע מקצועי משמעותי או הכשרת הסורים לשימוש בהן. בכך הצליחו הרוסים לייצר תלות סורית בנוכחות הצבאית שלהם דרך כוחות הנאמנים לקרמלין, שאינם חיילים רוסים בפועל.

פערי אמל"ח בצבא סוריה והסיוע הצבאי שקיבלו מרוסיה

בנוסף על פערי התפיסה ופערי כוח האדם, במהלך שנות הלחימה נשחקו יכולותיו המבצעיות של הצבא הסורי באופן החוצה כמעט את כל מערכי הצבא ובייחוד בזרועות האוויר והיבשה. בין הפערים המרכזיים במערכים המתמרנים, בולט במיוחד הפער במערכי השריון והרק"מ. פער זה מולא חלקית על ידי טנקי מערכה מהדור השלישי (T-90) של הרוסים ששולבו בלחימה יחד עם טנקים סורים ישנים עוד יותר⁴⁵. מומחים שונים טוענים כי הרוסים ימשיכו לספק טנקים לצבא סוריה, ומערכות מתקדמות שיותקנו על טנקים ישנים ויאפשרו להם יכולות הגנה נגד טילים. כמו כן, לסורים פער בארטילריה מתקדמות ואש מונחית מדויק לשימוש כמאמץ משלים לכוחות החי"ר שלהם⁴⁶. לא ברור עדיין אם פער זה עתיד להיות מושלם, היות ולרוסים עצמם ישנו חוסר במערכות חימוש מונחה מדויק טקטיות. בנוסף, לצבא הסורי מחסור במערכות נ"ט מדויקות⁴⁷.

יתר על כן, לצבא הסורי פערים חמורים במיוחד ביכולות חיל האוויר, הן ביכולות ההתקפיות והן ביכולות ההגנה האווירית שלו. פערים אלו התבטאו ביכולת הכמעט חופשית של ישראל וארה"ב לתמרן בשמי סוריה במהלך המלחמה⁴⁸. הסיוע הרוסי הישיר הראשוני החל בעיקר כסיוע אווירי, במענה לבקשתו של אסד, ומאז שנת 2015 עם שליחת מטוסי ומסוקי קרב ותובלה לסוריה⁴⁹. הבחירה הרוסית בסיוע אווירי נעשתה מתוך כוונה לצמצם נוכחות של חיילים רוסים על אדמת סוריה, ולהימנע הן מביקורת ציבורית רוסית והן מביקורת בינ"ל⁵⁰. סיוע זה עזר רבות לסורים להתמודד עם הדיפת כוחות דעא"ש, כמו גם בתקיפת מטרות של ארגוני מתנגדי משטר נוספים. בתמורה הסורים נתנו לרוסים גישה חופשית לבסיס חיל האוויר חמימים, ממנו יצאו האחרונים לתקיפות ופעולות רבות של מטוסי קרב, כמו גם תובלה, שעזרו למאמץ המלחמתי של המשטר⁵¹.

⁴⁴ ראה הי"ש 41

⁴⁵ Isabel Ivanescu, Russia May Deploy Conventional Forces to Syria Institute for the study of war. (2020).

⁴⁶ Michael Kofman, SYRIA, AND THE RUSSIAN ARMED FORCES: An Evaluation of Moscow's Military Strategy and Operational Performance. Foreign Policy Research Institute. (2020).

⁴⁷ יוגב אלבו, לוחמת נ"ט במלחמת האזרחים בסוריה 2012-2020. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 24-30. (2020).

⁴⁸ אודי דקל, "ברית השורדים" – הסכם צבאי-טכנולוגי בין איראן וסוריה. מבט-על, המכון למחקרי ביטחון, גיליון 1347.

⁴⁹ Michael Kofman, SYRIA, AND THE RUSSIAN ARMED FORCES: An Evaluation of Moscow's Military Strategy and Operational Performance. Foreign Policy Research Institute. (2020).

⁵⁰ ראה הי"ש 49

⁵¹ Land, Atieh, Wilder, William, Syria Situation Report: December 17, 2019. Washington institute for the study of war. <http://www.iswresearch.org/search/label/ISIS>

עם זאת, העברת הבסיס לשליטה רוסית והפיכתו לבסיס רוסי מן המניין שמאפשר לרוסים חופש פעולה אווירי באזור, מהווה מחיר גבוה לאסד⁵².

כיום לצבא הסורי עדיין פער במערכי האוויר שלו, והרוסים נחלצים לעזרתו בתחום זה. ניתן ללמוד זאת מהכרזתו של השגריר הרוסי בסוריה, אלכסנדר קינשיצ'ק, שהכריז כי רוסיה עוסקת במודרניזציה של חיל האוויר הסורי, ובשיפור יכולותיו והאמל"ח ברשותו החל משנת 2018⁵³. עם זאת, יש לציין כי תוכן הסיוע טרם נחשף.

נוסף לכך, ניתן לראות פער ביכולות ההגנה האווירית בצבא סוריה, אשר נסגר במידה חלקית במהלך המלחמה על ידי הרוסים שהביאו עמם סוללות טילי S-300 ו S-400. חלק מהסוללות הללו, מהדגמים המתקדמים פחות, צפויות להישאר בסוריה⁵⁴. אולם, הפער ביכולות ההגנ"א גדול במיוחד, וניתן ללמוד עליו עוד מהברית האסטרטגית שחתמה סוריה עם איראן בתום הלחימה ב-2019, המבטיחה כי השנייה תצייד את הראשונה במערכי הגנ"א לטווחים שונים מייצורה ובמערכים שנרכשו בעבר מתוצרת רוסית⁵⁵. העובדה שהסורים חתמו על ברית נרחבת כזו עם איראן, עשויה להעיד על חוסר רצון רוסי לעזור לסורים כפי שהאחרונים היו רוצים.

פערים מהותיים נוספים בצבא סוריה כוללים מחסור במערכות שליטה ובקרה ומערכות קשר הנחוצות להכוונת אש ולשיפור זמני סגירת מעגלי אש. יכולות אלו סופקו חלקית במהלך המלחמה על ידי הרוסים על ידי שילוב מערכות רוסיות בניהן מערכות C4ISR, ושימוש ברכיבי הקשר של מערכות הציוד האישי לחייל "רטניק 2". אולם, מערכות אלו הופעלו על ידי כוחות רוסים, ולא ניתנו באופן ישיר לצבא הסורי ומפקדים⁵⁶. כרגע לא ברור האם מערכות אלו יוטמעו באופן מלא בצבא סוריה. עם זאת, יש לציין שמערכות מסוגים אלו דורשות שינוי של תפיסת הפיקוד וההפעלה, שכן חלקן מגיעות לעיתים עד לדרגים המתמרנים הנמוכים ביותר ומקנות להם יכולות בתחום המודיעין והאש. מאפיין זה דורש מהפיקוד הבכיר לאצול סמכויות לדרגים נמוכים ומצריך השטחה של מספר הדרגים המעורבים בלחימה לא בטוח מתאים לאופיו של הצבא הסורי⁵⁷.

מנגד, בתחום השימוש בכלי טייס בלתי מאויישים דווקא בלט בהצלחתו עקרון אצילת הסמכויות. ישנן עדויות לשימוש מוצלח בכטב"מים בצבא סוריה החל משנת 2011, עוד טרם ההתערבות הרוסית. במהלך המלחמה, נעשה השימוש בהם נרחב עוד יותר, בעיקר כאמצעי לאיסוף מודיעין לאיתור מטרות והכוונת תקיפות ואש⁵⁸. השימוש בכטב"מים שהופעלו בשטח גם על ידי דרגים נמוכים הוכיח עצמו כיעיל במיוחד, אפשר גמישות רבה והשקעת משאבים מועטים יחסית, ולכן הצפי הוא שהשימוש הצבאי הסורי בהם ימשיך ואף יורחב⁵⁹. גם הרמטכ"ל הרוסי ולדימיר ולרי

⁵² Anna Borshchevskaya, THE RUSSIAN WAY OF WAR IN SYRIA: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism. Foreign Policy Research Institute (2020) <https://did.li/Ofdaa>.

⁵³ TASS, Russia helping Syria modernize its air defense system, ambassador says.(2018). <https://tass.com/defense/1020544>.

⁵⁴ ויקטור איכנר ושרה פייברג, תפיסת המלחמה החדשה במבחן: הצבא הרוסי בסוריה. עדכן אסטרטגי, כרך 20, גיליון 2. עמ' 25-37. (2017).

⁵⁵ אודי דקל, "ברית השורדים" – הסכם צבאי-טכנולוגי בין איראן וסוריה. מבט-על, המכון למחקרי ביטחון, גיליון 1347.

⁵⁶ Land, Atieh, Wilder, William, Syria Situation Report: December 17, 2019. Washington institute for the study of war. <http://www.iswresearch.org/search/label/ISIS>

⁵⁷ 58 אייל ברלוביץ', מלחמת האזרחים בסוריה במבט רחב. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 10-16. (2020).

⁵⁹ אריאל ביטון, הפעלת כלי טיס מאויישים מרחוק במלחמת האזרחים בסוריה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 38-45. (2020).

⁶⁰ 58 ראה ה"ש 59

גריסמוב ייחס את השימוש המוצלח בכב"מים לפלוגות תותחנים וצוותי סיור של יחידות מתמרנות⁶⁰.

לסיכום, נכון לכתיבת עבודה זו, לסורים פערים משמעותיים ביבשה במערכי התמרון היבשתי וחוסר ביכולות חימוש מונחה מדויק טקטי. במערכי האוויר, לסורים פערים משמעותיים במערכי ההתקפה, וארסנל כלי הטייס שלהם עודנו מיושן. כמו כן, לסורים פער בולט במיוחד בתחום ההגנ"א אותו הם פועלים להשלים מול רוסיה ואיראן. נוסף על אלו, לסורים מחסור במערכות פיקוד ושליטה וקשר מתקדמות, ואף מחסור בכוח אדם הדרוש לשימוש בטכנולוגיות אלו, וחוסר בתפיסות הפעלה רלוונטיות. כל הפערים הללו מתקיימים לצד בסיס כוח אדם רעוע. מצוקת כוח האדם, ובפרט כוח אדם מיומן ומשכיל חוצה ומחריפה את כל יותר הפערים.

פערים אלו, מעצבים במידה רבה את מסגרת הדיון של אדריכלי הצבא הסורי המתחדש, ומשפיעים על הלבטים המרכזיים הנצבים בפני ראשי הצבא הסוריים במלאכת בניית הצבא מחדש.

חמש השאלות המרכזיות הניצבות בפני אסד בתהליך בניית הצבא מחדש

1. מהו תרחיש הייחוס והאיום המרכזי המאיים כיום על צבא המשטר? צבא סוריה שבנה אסד האב נבנה כדי להתמודד עם איומים מבחוץ, בעיקר מול האיום הישראלי-אמריקאי. צבא זה נבנה כצבא המיועד לתמרון ובו כוחות חי"ר שריון גדולים במיוחד, כמו גם כוח אש יבשתית, טילית ואווירית משמעותית. עם זאת, כבר בראשית הלחימה התברר כי צבא זה לא התאים במבנהו להתמודדות עם התנגדות פנימית אזרחית ועם ארגוני מורדים. על אף גודלו, לא הצליח הצבא לתת מענה לצרכי המשטר בדיכוי המרידות שצצו באופן מבוזר ובמקביל בכל רחבי המדינה. כאמור, במהלך הלחימה איבד הצבא חלק גדול מכוחותיו, כשבמקביל ועד היום הוא מתמודד עם קושי רב בגיוס אל מול פוטנציאל גיוס קטן במיוחד. לכן, מומחים רבים טוענים כי לא סביר שהצבא יצליח לחזור לממדיו ערב פרוץ המלחמה.

על כן טוענים מומחים כי בקרב המשטר הולכת וגוברת ההבנה כי אין מנוס מבנית צבא קטן יותר הנשען על איכות וגמישות ביכולותיו במקום על כמות. על צבא זה תוטל משימה מורכבת כפליים - עליו להיות מסוגל לתת מענה הן לאיומים מבחוץ והן לאיומים מבית. לכן, עליו להיות גמיש ביכולותיו ועם כוח אדם מעולה וורסטילי, עליו להבנות באופן ממוכן יותר, עם חימוש מתקדם, ומאורגן כצוותים רב חיליים להם יכולת הסתייעות בסיוע אווירי⁶¹.

אולם, השאיפה לבניית צבא קטן אך איכותי בו כוחות רב תכליתיים אינה דבר של מה בכך, והיא מהווה אתגר משמעותי במיוחד בסוריה בתקופה זו. זאת כיוון שדור שלם של צעירים סורים המהווים את פוטנציאל הגיוס לא זכו לחינוך הולם במהלך המלחמה. לכך השפעה ישירה על איכות כוח האדם המתגייס לצבא סוריה ועל פוטנציאל הקצונה. שכן קצינים כבר מדרג זוטר נדרשים ליכולות התמודדות עם משימות מורכבות, ואף עם משימות פשוטות הדורשות יכולות קריאה וכתובה, ואף משימות הפעלה ותחזוקת מערכות מתקדמות וטכנולוגיות.

2. בניית הצבא המתחדש כארגון צבאי אחיד או מספר ארגונים צבאיים בעלי יכולות שונות? בשל המחסור בכוח האדם האיכותי ובשל אתגרי המשילות בסוריה, ייתכן כי צבא סוריה המתחדש ייבנה בתור מספר תתי צבאות או כוחות שונים אשר להם אופי, תכלית, יכולות ופרופיל מתגייסים שונה. במהלך הלחימה בלט השוני בין מספר כוחות שלחמו עבור המשטר: יחידות צבא המשטר, יחידות מליציות שיעיות, יחידות שכירי חרב של חיילים זרים בעיקר רוסים, ויחידות עלית בהן בולט 'כוח הנמר' שהוא הדוגמה הבולטת לאתגר עתידי אפשרי זה⁶².

במהלך הלחימה הוקם כוח נמר בפיקודו של הגנרל הוסייל אל-חסן איש העדה העלווית. כוח נמר הוא כוח העלית של הגיס ה-5 בצבא סוריה, והוא משלב בתוכו מספר מליציות שיעיות, עיראקיות, ואיראניות, כמו גם יחידות לוחמות ומיומנות המורכבות ממקומיים. הגיס החמישי וכוח נמר הוקמו בשנת 2016 בסיוע רוסי הדוק, ויחידות הכוח מהוות כוח מאומן, ואיכותי במיוחד, הבולטות ביכולותיהן ובאיכות אנשיהן ביחס ליתר צבא סוריה. הכוח נחל הצלחות מבצעיות רבות במהלך המלחמה, ובלט באיכותו ויכולתו לעמוד מול אתגרים מבצעיים. כמו כן, מפקדו הבולט הגנרל אל-חסן, הפך לדעת מומחים רבים למקורב לרוסים⁶³. כוח חריג זה, לו עצמאות רבה, ייתכן ומהווה את הביטוי הסורי לניסיונם של צבאות ערביים להתמודד עם המחסור בכוח אדם מכיל ומיומן בהיקפים גדולים.

צמד החוקרים איזנשטט ופולאק אף טוענים כי צבאות ערביים שונים בונים במכוון מעין תתי צבאות של כוחות עלית קטנים מיומנים במיוחד, בדומה לכוח הנמר, זאת כחלק מתהליך ההתחדשות שלהם. כוחות אלו מהווים דרך להתמודדות עם המחסור בכוח אדם איכותי ומיומן בכמויות גדולות, ודרך להבטחה שרוב הכוח יישאר נאמן פוליטית למשטר. לטענתם, יחידות אלה מאפשרות להתמודד עם פערי תפיסה תרבותיים כמו נאמנות שבטית המתעלה על הנאמנות למנהיג הצבא או המדינה, ודפוס פעולה ריכוזי בו המנהיג דומיננטי בכל החלטה. כמו כן, צמד החוקרים אף טוען כי כוחות מיוחדים קטנים מאפשרים להימנע מהצורך להנחיל באופן רחב תפיסות צבאיות השמות דגש על עצמאות המפקדים כבר מהדרגים הנמוכים וקבלת החלטות עצמאית שלהם, וליישם אותן רק ביחידות העלית⁶⁴.

על כן, ייתכן כי צבא סוריה המתחדש יהיה שילוב של כוחות וארגונים שונים בעלי יכולות צבאיות באיכות משתנה וגישה שונה למערכות נשק מתוצרת חוץ. עם זאת, ייתכן כי תתי צבאות אלו לא יורכבו רק מלוחמים בעלי זהות סורית. לא מן הנמנע כי כל כוח יהיה נאמן למנהיגות אחרת, לערכים ולאינטרסים שונים. בהקשר זה בולטת במיוחד הפעילות של מגוון מליציות שיעיות של לוחמים זרים על אדמת סוריה, שהיא בכלל מדינה לה רוב סוני. כמו כן, ניתן לראות את ניצניו של תהליך הפוליטיזציה ובעיית הנאמנות גם ביריבות המתפתחת בין כוח הנמר ובין הגיס הרביעי בפיקודו של מאהר אל-אסד, אחיו של הנשיא (מלובני ובורגין, 2019). על כן, ייתכן כי במקביל לצבא הסורי הרשמי ימשיכו לפעול על אדמת סוריה יחידות צבאיות שונות המשרתות אינטרסים זרים. בין אם אלו כוחות סורים הנאמנים לגנרל מקומי, מליציות שיעיות הנאמנות לטהרן, או אלו יחידות שכירי

⁶² אייל ברלוביץ', 'הלקחים הרוסיים מהלחימה בסוריה'. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 59-52 (2020).

⁶³ פסח מלובני ונחמיה בורגין, מאבקי הכוח בצבא סוריה, Israel Defense (2019). [מאבקי הכוח בצבא סוריה | Israel Defense](https://www.idf.il/Israel_Defense)

⁶⁴ Michael Eisenstadt & Kenneth Pollack Training Better Arab Armies. The U.S army war collage quarterly, United State Army War College Press. (2020). <https://did.li/cgdaa>

חרב רוסיית הנאמנות למוסקבה, צבא אסד יתמודד עם תחרות של מספר ארגונים צבאיים ואסד יתמודד עם תחרות של מספר מנהיגים ואינטרסים שונים.

3. מהי מידת השילוב המתאימה ביותר של מערכות טכנולוגיות בשדה הקרב? שאלה זו קשורה באופן הדוק לשתי השאלות הקודמות, ובמידת מה אף נובעת מהן. עולם המלחמה המשתנה, יחד עם יכולות טכנולוגיות חדשות ועם שינויים בנורמות חברתיות, מובילים לתהליך של מרוץ חימוש מדויק ומבוסס מודיעין, המאפשר אש קטלנית. טכנולוגיות רבות נוצרו על מנת לענות לצרכים אלה, בעיקרן מערכות פיקוד ושליטה ומערכות קשר המאפשרות להעביר כמויות גדולות של מידע בזמן אמת בין דרגי הפיקוד השונים, ומערכות המאפשרות לדייק את הפגיעה, לסגור מעגלי אש במהירות ולסנכרן את מכת האש ממספר כוחות במקביל. יכולות אלו, כמו גם יכולות מודיעין, ויכולות אוויריות הופכות את שדה הקרב המסורתי לזירה טכנולוגית בה גם דרגי הפיקוד ברמת הגדוד והאוגדה של כוחות רגליים פשוטים לכאורה, הופכים לבעלי גישה לטכנולוגיות מתקדמות. דרגי הפיקוד הללו נדרשים לא רק להפעיל את המערכות, אלא לתחזק אותן, ולעסוק בתקינות שלהן – משימות הדורשות ידע טכני והנדסי.

למעשה, אף חייל או מפקד אינו חייל פשוט יותר, ולבניית צבא זה נדרש כוח אדם מעולה, בעל יכולות אוריינות טובות, יכולות ניתוח, התמודדות עם נתונים רבים והבחנה בין עיקר וטפל, כמו גם יכולות לפעול ולקבל החלטות באופן עצמאי. יכולות אלו קשות לפיתוח ודורשות בסיס חינוכי איכותי⁶⁵. בסוריה החרבה, בה מערכת חינוך הרוסה, גדל דור שלם שלא זכה לחינוך טוב מספיק, המאפשר יכולות אלו. מיעוט קטן של הילדים זכה לחינוך סדיר, מיעוט שברובו משתייך לאליטה המקומית ולעדה העלווית.

לכן, הצבא מצוי בקושי כפול בסוגיית כוח האדם – הוא גם נדרש לאתר חיילים בעלי יכולות ומיומנות, וזאת בזמן שהוא מתמודד עם קיטון משמעותי בפוטנציאל המתגייסים. לכך השפעה ישירה על מידת היכולת של צבא סוריה לקלוט מערכות מתקדמות ולעבור תהליכי מודרניזציה, המתאימים להתמודדות עם צבאות מערביים דוגמת צה"ל. לכן, המענה על שאלה זו קשור בקשר הדוק במענה על שאלת הגדרת איום הייחוס הסורי. באם יוגדר האיום כאיום פנימי דיון זה יתברר כמיותר, אך אם יוגדר האיום כאיום חיצוני או משולב, אסד וקציניו יהיו מצויים בפני בעיה קשה, שכן קיטון פוטנציאל המתגייסים לא יאפשר גיוס רחב ובניית צבא המונים הלוחם בטווחים קצרים, ולא יאפשר לצבא לחזור לממדיו ערב המלחמה⁶⁶. לכן, ייתכן כי תהליך חידוש הצבא יהיה ארוך במיוחד, ויתחיל מבראשית – בנייה מחודשת קודם כל של מערכת חינוך ציבורית של מדינת עולם ראשון, וגידולו של דור מפקדים חדש המסוגל לעמוד באתגרי שדה הקרב הטכנולוגי כמו גם בבירוקרטיה בסיסית ונדרשת. מנגד, ייתכן כי אסד יבחר להתמודד עם אתגר זה דווקא על ידי הרחבת השימוש בנשק בלתי קונבנציונלי (ראה הרחבה בשאלה 4).

דיון חשוב נוסף בסוגיית שילוב מערכות מתקדמות הוא דיון אסטרטגי סביב שאלת השחקניות הבינ"ל שסוריה מיעדת לעצמה כשותפות. במהלך שנות הלחימה סוריה נעזרה רבות באיראן, ובעיקר ברוסיה אליה פנתה ישירות בבקשת עזרה. עם זאת, סוריה שילמה מחירים רבים על מעורבותן של השתיים, ונתנה להן גישה למנופי לחץ משמעותיים עליה בהווה ובעתיד. המשך

⁶⁵ ראה הייש 64

⁶⁶ עידו הכט, מערכת אדליב 2012-2020. מערכות, גיליון מיוחד, עמי 66-60. (2020).

הסתיעות בהן משמעותו המשך הצרת מרחב הפעולה של אסד במובנים רבים, והיות שהשתיים הן ספקיות הנשק המרכזיות של סוריה עליה לחשוב פעמיים לפני כל עסקה גדולה ובקשת עזרה.

כמו כן, גם מערכות נשק מתוצרת רוסית שבמהלך המלחמה נצפו על אדמת סוריה ופעלו לטובת כוחות המשטר לא בהכרח יישארו ויוטמעו בצבא המשתקם. יתר על כן, למרות הבטחות רבות של קצינים ובכירים רוסים בדבר העזרה בשיקום מערכי הצבא הסורי, הקרמלין מוודא כי מרבית ההבטחות נותרות מעורפלות ותוכנן לא ברור, כך שקשה לקבוע עד כמה הרוסים באמת מוכנים ורוצים לספק לסורים מערכות מתקדמות ואם אמירות אלו אינן אלא הצהרות ריקות. יש לציין גם את היסטוריית החובות של סוריה לרוסיה, מה שמעמיק את עוד יותר את השאלה האם ברגע האמת הרוסים ישישו לספק לסורים את מיטב כלי הנשק החדשים שלהם. לכן, ישנה סבירות כי בסוגיית ההתחמשות תפנה סוריה לכיוון איראן כשותפתה.

כל עוד הסורים מתבססים על מערכות נשק מתוצרת חוץ, גם תפיסות הפיקוד וההפעלה בצבא סוריה יהיו נתונות במידת מה לעיצוב על ידי גורמי חוץ. כיום מערכות רוסיות מתקדמות שונות אינן מתאימות לאופי, למבנה הארגוני ולנורמות הפיקודיות של צבא סוריה. לכן, אם ירצה הצבא לשלבן יצטרך לבצע שינויים במבנה הארגוני ובתפיסות הפיקוד.

4. האם הצבא ימשיך להשתמש בנשק בלתי קונבנציונלי בדגש על נשק כימי? במהלך מלחמת האזרחים המשטר עשה שימוש באופן נרחב בנשק כימי כנגד מתנגדיו. כבר בתחילת המלחמה בשנת 2013, תקף המשטר בנשק כימי בעיר חאלב⁶⁷. הבולטת ביותר בהקשר זה הינה התקפת המשטר בעיירה דומא בשנת 2018 בה נהרגו עשרות⁶⁸. המשטר עשה שימוש בנשק כימי הפוגע במערכת העצבים ובעיקר בסרין וכלור⁶⁹. שימוש זה בנשק כימי היווה עילה עבור הקהילה הבינלאומית לגינוי המשטר ולקריאה לפירוקו כביכול מנשק כימי. בהמשך הוביל אף לתקיפות בשטח סוריה על ידי ברית אד-הוק שכללה את צרפת, בריטניה וארה"ב. אל הגינוי הבינלאומי הצטרפה גם רוסיה, אשר נרתמה בשנת 2013, למשימת פירוק סוריה מנשקה הכימי, והעברתו לפיקוח בינ"ל והשמדה⁷⁰. למרות זאת, בהמשך, דווקא הגנה רוסיה על סוריה מהביקורת הבינלאומית, ואף הכחישה איתה את השימוש בנשק כימי גם לאחר שהוכח אחרת.

למרות הגינוי הבינלאומי, מצדו של אסד, השימוש בנשק כימי הוכיח עצמו כיעיל ומשתלם במיוחד. ראשית, כיוון שהסברה של אסד כי המערב לא יגיב באופן קיצוני על השימוש בנשק הכימי, וכי האמריקאים לא ייצאו למבצע קרקעי נרחב - הסתברה כנכונה⁷¹. שנית, כבר בתחילת המלחמה סיגל לעצמו המשטר אסטרטגיית לחימה שבמכוון לא מבודדת את גורמי ההתנגדות מאוכלוסייה אזרחית. זאת, על מנת לייצר הרתעה מתוך ענישה המונית, וכך לנצל עד תום את היעילות הפסיכולוגית של המתקפות⁷². בנוסף, כפי שצוין לאורך עבודה זו, במהלך המלחמה נשחקו יכולות טקטיות וקונבנציונאליות של המשטר, והוא התמודד עם מחסור חמור בציוד ואמל"ח. השימוש

⁶⁷ דוד פרידמן, שימוש בנשק כימי בסוריה - האם נחצה קו אדום? המכון למחקרי ביטחון לאומי. (2013). <https://did.li/8Pz5q>

⁶⁸ להרחבה ראה: [docs, opcw](https://docs.opcw.org).

⁶⁹ The Military Logic Behind Assad's Use Of Chemical Weapons, Texas National Security Review Luke O'brien and Aaron Stein, <https://did.li/QE8qI>

⁷⁰ VALERY KAPASHIN, GOOD-BYE, CHEMICAL WEAPON!. Russian Military Review. <https://dlib-eastview-com.ezprimo1.idc.ac.il/browse/doc/17618470>

⁷¹ אודי דקל וקרמית ולנסי תקיפת יעדי הנשק הכימי בסוריה - יציאה ידי חובה. המכון למחקרי ביטחון לאומי. (2018). <https://did.li/xaulC>.

⁷² ראה הי"ש 69

בנשק הכימי, שהוא קטלני ויעיל מאד בשימוש בכמות מצומצמת של חומר ואמל"ח, אפשר לצבא המשטר להתמודד עם פער זה, בייחוד עם הפער הקריטי של חוסר בנשק מדויק. על ידי שימוש בנשק כימי, ייתר המשטר שימוש בכמויות גדולות של נשק ופצצות לא מדויקות, וכך חסך עלויות ושמר את הנשק הקונבנציונלי למשימות אחרות. שימוש זה היה אפקטיבי במיוחד אל מול כוחות מורדים להם היו מקלטים ואמצעי מיגון – עליהם התגבר הנשק הכימי בקלות⁷³. כך הצליח המשטר לייצר מקסימום אבדות בקרב מתנגדיו, במינימום חימוש ומשאבים.

מלבד לכל זאת, השימוש בנשק כימי היווה פתרון פשוט ונוח עבור צבא המשטר להתמודד עם המחסור בנשק קונבנציונלי וחוסר היכולת של התעשיות הצבאיות הסוריות למלאו⁷⁴. הנשק הכימי הוא נשק פשוט יחסית לבנייה ולתפעול, משום שאינו דורש יכולות הנדסיות וטכנולוגיות מורכבות. הנשק הכימי ניתן להפקה על ידי שימוש באמצעים פשוטים ללא מעורבות של טכנולוגיה מתקדמת, באופן שלא פוגע ביעילותו. לכן, השימוש בנשק כימי, ואולי אף הרחבת השימוש גם לסוגי נשק בלתי קונבנציונליים אחרים, יהוו פתרון קל, מהיר ליישום, זול ונוח עבור אסד. כמו כן, נשק זה אף לא דורש כוח אדם גדול או כוח אדם איכותי ומיומן טכנולוגית. יתר על כן, הנשק הכימי מתאים לשימוש בתרחישי ייחוס שונים, הוא נותן מענה למגוון סוגי מטרות, ולכן יכול לתפקד כאמצעי מעולה לקיזוז הנחיתות הטקטית של צבא סוריה. לכן, סביר מאד, כי בארסנל הנשק של צבא המשטר המתחדש, הנשק הכימי יקבל מקום של כבוד. למרות המיידיות של פתרון זה, הוא מהווה פתרון בסגנון "טלאי" למחסור החריף בכוח אדם משכיל, בתעשיות ייצור נשק מתקדם אשר פיתוחן אורך שנים, ואינו מהווה פתרון רוחבי לבעיות הצבא.

מנגד, המנטורים הרוסים עצמם לא עושים כיום שימוש רשמי בנשק כימי. הרוסים אף שותפים למאמצי הקהילה הבינלאומית לצמצם את השימוש בו, וכבר בתחילת שנות ה-90 חתמו על מספר אמנות בתחום. הם אף השמידו את הנשק הכימי שהיה ברשותם. כיום רשמית, הרוסים עוסקים בעיקר בהתגוננות מנשק זה⁷⁵. למרות זאת, במהלך המלחמה הרוסים עזרו לסורים להכחיש את ההתקפות המאוחרות של נשק כימי במלחמה⁷⁶. לאור זאת, קשה לקבוע כי הרוסים תומכים בשימוש הסורי בנשק כימי, אך אי אפשר לטעון כי הם מתנגדים לו, או שהם ימנעו מאסד את השימוש בו בצבא סוריה המתחדש. לכן, כנראה שהרוסים לא יעסקו באופן ישיר בבניית מערכי נשק כימי בצבא סוריה, אך אין זה אומר כי מערך שכזה לא יקום, ולא יהווה חלק משמעותי בצבא העתידי.

באופן דומה, סביר כי שאיפותיה של סוריה בתחום הנשק הבלתי קונבנציונאלי לא יסתכמו בנשק כימי, אלא אף יורחבו לנשק גרעיני. היות וסוריה ניסתה בעבר לפתח נשק גרעיני ואף רשמה הישגים בפרויקט הגרעין שלה, ניתן להניח כי אופציה זו עדיין עומדת על שולחנו של אסד⁷⁷. יתרה מכך, יוקרתו של הנשק הגרעיני עדיין עומדת בעינה, וגם כיום נשק זה נתפס על ידי מדינות רבות כתעודת

⁷³ ראה הייש 69

⁷⁴ ראה הייש 69

⁷⁵ VALERY KAPASHIN, GOOD-BYE, CHEMICAL WEAPON!. Russian Military Review. <https://dlib-eastview-com.ezprimo1.idc.ac.il/browse/doc/17618470>

⁷⁶ אודי דקל וכרמית ולסי תקיפת יעדי הנשק הכימי בסוריה - יציאה ידי חובה. המכון למחקרי ביטחון לאומי. (2018). <https://did.li/xaulC>.

⁷⁷ פסח מלובני, האם סוריה מחדשת את פעילותה הגרעינית?, Israel Defense. (2015). <https://did.li/fzoCN>.

ביטוח חשובה בתחום הביטחון הלאומי. במידה ואסד אכן מתכנן לפתח נשק גרעיני, ניתן לצפות כי במקביל שוקדים מיטב המוחות הסורים על פיתוח מערכות טילי קרקע-קרקע.

5. עיצוב מחדש של תפיסות פיקוד, שילוב תפיסת 'פיקוד מוכוון משימה'

כאמור, מערכות טכנולוגיות שונות בשדה הקרב דורשות כביכול מבנה פיקודי מבוזר, בו דרגים גבוהים אוצלים סמכויות לדרגים נמוכים, כאשר הנמוכים נדרשים גם הם ליכולות כמו יצירתיות, עצמאות וקבלת החלטות. כמו כן, תהליכי אוטומטיזציה המקצרים זמני סגירת מעגלי אש אף מייטרים את המעורבות של מפקדים בצמתי החלטה שונים. מנגד, בפועל מערכות אלו מאפשרות תקשורת בזמן אמת, שיוצרת לעיתים נורמות של פיקוד פרטני יותר, ומאפשרות מעורבות של דרגי הפיקוד הגבוהים בנעשה בשטח בכל רגע נתון.

בעקבות הלחימה הרוסית בגיאורגיה בין 2008-2012, החלה שורת רפורמות בצבא הרוסי, בהן בולטות רפורמות בתחום תפיסת הפיקוד, ורפורמות המשטחות את פירמידת ההיררכיה בקבלת החלטות בשדה קרב. זאת מתוך תפיסה כי בניהול קרבות מורכבים המפקדים הנמצאים פיסית בשטח הם בעלי היכולת הטובה ביותר להבין אותו, את אתגריו ואת הפער בין המציאות ובין התכנון המקדים של הקרב⁷⁸. מומחים מערביים שונים רואים בכך צעד משמעותי של הצבא הרוסי אל עבר תפיסות פיקוד הנהוגות בעולם המערבי, כמו תפיסת הפיקוד מוכוון המשימה השמה דגש על זרימת המידע ויצירת תובנות מלמטה למעלה, והעצמת הסתגלות של דרגים נמוכים למציאות המשתנה. אולם, תהליך זה של אצילת סמכויות דורש אמון רב בין הדרגים.

הקרבות בסוריה סיפקו למפקדים הרוסים מרחב אימונים וניסויים של תפיסות אלו בקרב כוחותיהם, אך סוגיית ביזור הסמכויות לדרגים נמוכים עבור סוריה מהווה אתגר מיוחד. זאת כיוון שהצבא הסורי נבנה בעבר באופן מסורתי על תפיסה ריכוזית שביססו שני דורות משפחת אסד. אסד האב ואחריו הבן התעקשו על בניית צבא ריכוזי, פוליטי ומקורב לשלטון באופן קיצוני שאפשר להם למנות באופן אישי קצינים בכירים שיהיו נאמנים להם ולאינטרסים שלהם. פוליטיזציה זו של הקצונה הבכירה בצבא, יצרה נורמות עמוקות של שחיתות ושחד⁷⁹.

כמו כן, צבא סוריה בדומה לצבאות ערב אחרים, מתמודד עם הקשר תרבותי שבטי והיררכי בו מנהיג השבט דומיננטי במיוחד⁸⁰. מצב זה יוצר שני אתגרים ייחודיים: ראשית כמו בצבאות ערביים אחרים, הצבא הסורי מתמודד עם אתגר ליצור מיומנויות של עצמאות בקבלת החלטות בקרב דרגים נמוכים בשל הנטייה השבטית לתת לראש השבט מקום דומיננטי בכל תהליך והחלטה. שנית, נוצר אתגר ייחודי של נאמנויות מתחרות בקרב החיילים. למעשה, בכל רגע נתון החיילים מזדהים עם דמויות מנהיגותיות מרכזיות נוספות בחייהם מלבד ראש המדינה או הצבא. לדוגמה, ראש השבט, החמולה, האימאם, או ראש היחידה הצבאית הספציפית אליה הם משתייכים. דוגמה בולטת לכך היא הנאמנות של חיילי כוח נמר קודם כל למפקדם – הגנרל הוסייל חסן.

⁷⁸ Headquarters Department of the Army, ADP 6-0: Mission Command: Command and Control of Army Forces. Army Doctrine Publication, Washington, D.C. (2019).

⁷⁹ Josef Holliday, The Syrian Army - Doctrinal Order of Battle. Institute for the study of war. (2013).

⁸⁰ Michael Eisenstadt & Kenneth Pollack Training Better Arab Armies. The U.S army war collage quarterly, United State Army War College Press. (2020).

בעיית הנאמנות בצבא סוריה מועצמת עוד יותר בשל המבנה החברתי הסורי, העוינות בין אוכלוסיות שונות במדינה וחוסר האמון של האוכלוסייה הסונית באסד. המבנה החברתי הסורי כולל מספר קבוצות אתניות ודתיות שונות, כאשר הרוב הסוני נשלט על ידי המיעוט העלווי. לפני המלחמה, בצבא הסורי שירתו חיילים סונים רבים, בעוד הפיקוד הבכיר היה בעיקר עלווי⁸¹. במהלך המלחמה, התמודד הצבא עם גלי עריקה המוניים של חיילים סונים שהפכו מתנגדים למשטר, ולעיתים הצטרפו לקבוצות מורדים – כיום נדרש הצבא לשוב ולגייס מחדש לוחמים מאותה קבוצת אוכלוסייה בדיוק⁸². כמו כן, מיליציות שונות בצבא סוריה נאמנות לכוחות סונים למשל הגייס החמישי המקורב לרוסים, והגיס הרביעי המקורב לאיראנים⁸³. כל הגורמים הללו יוצרים בעיית השפעה ופוליטיזציה בתוך הצבא, ופותרחים פתח לגורמים המתחרים לאסד להשפיע על שורות חייליו. מצב זה מחמיר את בעיית האמינות בצבא, ואת היכולת של דרגים גבוהים לסמוך על דרגים נמוכים ולאצול להם סמכויות. לכן, סביר כי בעיית הנאמנות והפוליטיזציה מגבילה את היכולת של צבא המשטר ליישם דוקטרינות של פיקוד מכוון משימה.

למעשה, סביב סוגייה זו של בניית מסורת פיקודית ותפיסה מחדשת פועלים שני כוחות הפוכים. מצד אחד השאיפה להתקדם לעבר צבאות מודרניים, ושאיבת השראה מהמנטורים הרוסים המלווים את צבא סוריה. ומצד שני התמודדות עם תפיסות תרבותיות ופוליטיות עמוקות המונעות שילוב תפיסות אלו. לכן ישנם שני תרחישים מרכזיים בתחום, הראשון הוא שילוב של יותר ויותר תפיסות פיקוד מכוון משימה ואצילת סמכויות. אולי על ידי העצמת תהליך הבידול בין תתי הצבאות בתוך צבא סוריה ומתן יותר חופש ליחידות מאומנות, דוגמת כוח נמר. זאת בעוד ליחידות העוסקות במשימות פשוטות יחסית כהגנת גבולות, יינתן מרחב פעולה צר יותר.

התרחיש השני הוא כי דווקא בתהליך הבנייה מחדש של הצבא תשוב המסורת הריכוזית להיות דומיננטית, זאת מכיוון שדור המפקדים הבכירים הסורים שיעסוק בבניה מחדש הוא דור שגדל תוך כדי המלחמה וחווה באופן עמוק את בעיות האמון והפוליטיזציה. כמו כן, דור זה לא חווה על בשרו את המציאות הצבאית לפני המלחמה, אך גדל על התפיסה העברית כתקופת זוהר של הצבא הסורי. לכן, סביר שכאשר ייגשו המפקדים למלאכת קבלת ההחלטות הם ישאבו השראה ויחקו את המודלים המסורתיים מן העבר⁸⁴.

6. שאלת זהות הפיקוד הבכיר

סוגיה מרכזית נוספת עוסקת בשאלת זהות הפיקוד הבכיר שהועצמה על ידי תופעת ניהול הלחימה על ידי מפקדות רוסיות בהן יועצים ומפקדים רוסים. מפקדות אלו מתכננות, מנהלות ומפקדות על קרבות רבים באוויר וביבשה בפועל, ומפקדות על כוחות רוסיים רשמיים, על כוחות שכירי חרב רוסיים, וגם על כוחות מיליציות שונים, וכוחות צבא המשטר⁸⁵.

⁸¹ אייל זיסר, שורשיה של המלחמה בסוריה. מרכז דדו, מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 10-6. (2020).

⁸² פסח מלובני, צבא סוריה מקטין אספקת מזון לחיילים. Israel Defense. (2020) <https://www.israeldefense.co.il/he/node/44026>.

⁸³ דן ארקין, הכירו את "הנמר" של אסד: הגרל אל חסן (2018), Israel Defense., <https://www.israeldefense.co.il/he/node/33419>.

⁸⁴ שמואל שמואל, צבא סוריה 2006-2011: הארגון ותפיסת ההפעלה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 23-16. (2020).

⁸⁵ אייל ברלוביץ', הלחמים הרוסיים מהלחימה בסוריה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 59-52. (2020).

תהליך זה, דחק את הקצונה הבכירה הסורית ממוקד קבלת ההחלטות במשך מספר שנים, וסביר כי פגע בתהליך הלמידה, צבירת הניסיון, העצמאות והבטחון של דור הקצינים הבכירים הסורים, וכך הגביר את התלות הסורית ברוסים. כמו כן, מספר מומחים מערביים טוענים כי בכירי הצבא הרוסי לקחו לעצמם עמדה פטרונית בניהול הקרבות, תוך שהם טוענים כי הקצונה הבכירה הסורית אינה כשירה ואינה איכותית דיה כדי למלא את התפקיד המורכב בעצמה⁸⁶.

בעיית העדר קצונה בכירה כשירה, מבוססת בין היתר על בעיה עמוקה יותר בצבא סוריה - בעיית השחיתות שפשטה לאורך עשרות שנים בקרב הקצינים הבכירים בעלי הקביעות. שחיתות זו הביאה איתה גם נורמות של סטגנציה, חוסר יצירתיות, מקצועית לקויה, העדר ביקורתיות והעדר חדשנות. אך בעיקר יצרה נורמות בעייתיות בקרב מפקדי הצבא הסורי כהימנעות מלקחת יוזמה, אי נטילת אחריות ופיתוח תלות בדרגים הגבוהים מהם בקבלת ההחלטות⁸⁷. הרוסים זיהו את המאפיינים הללו בקצונה הסורית ולכן לקחו מהם עוד ועוד סמכויות. כך נוצר מצב בו דור המפקדים שהגיעו לבכירות במהלך העשור האחרון גדל על נורמות של שחיתות, ואף הורגל בתלות ברוסים עד כדי כך שהוא נעדר הבנה, ניסיון ומומחיות הן בניהול הקרבות והן בפקוד על מערכות נשק שונות רוסיות ששולבו בלחימה.

פתרונה של סוגיה רכה זו מורכב במיוחד, והוא דורש תהליך שינוי נורמות ארגוניות, תהליך חינוך יסודי של הקצונה מצעירותה, גידול, הכשרה והתנסות של שורת פיקוד בכיר חדשה. תהליכים מסוג זה דורשים שנים רבות, ולעיתים עשרות שנים יחלפו עד ש'דור המדברי' של המפקדים יתחלף כליל. אולם, למשטר אסד אין כרגע את הזמן הדרוש לכך. למרות שנכון לסיום שנת 2020, האיום על המשטר אינו קיומי, הוא עדיין קיים, עדיין ישנה התנגדות למשטר, ואסד עדיין לא השיב לעצמו את השליטה המלאה על כל ס"מ של אדמה בסוריה כפי שהבטיח. לכן, לא סביר בעיני שבעתיד הנראה לעין עצמאות הפיקוד הבכיר והתעקשות על זהות סורית איכותית של הקצונה הבכירה יתעלו על הצורך המייד בהדיפת איומים למשטר, ויעלו בסדר העדיפויות של הקצאת המשאבים הכלכליים מעל צרכים מידיים כמו רכישת טנקים נוספים וסוללות הגנ"א.

במציאות כזו, אין מנוס מבחירת פתרון ביניים כלשהו. הבחירה היא בין המשך התנהלות עם צבא שלמעשה איננו צבא אחד אלא אוסף כוחות עם מפקדים שונים המחויבים לאינטרסים של גורמי השפעה חיצוניים שונים, לבין המשך ואולי אף העצמת תהליך העברת השליטה למפקדים רוסים. המתכונת הסבירה בעיני בהקשר זה, היא שיימשך המצב בו מפקדים סורים בכירים הם בעלי האחריות על הנייר, אך בפועל יועציהם הרוסים מפקדים על הכוחות.

פתרון זה יקנה לאסד בטחון באיכות ניהול הקרבות שלו, ויתרון דה-פקטו מול המורדים הפחות מיומנים. כמו כן, הוא אף יבטיח כי הקצונה הבכירה שרובה מגיעה מהעדה שלו – העדה העלאווית לא תקום ולא תקרא עליו תגר, שכן זו האחרונה תישאר במקומה ותמשיך להנות מן הסטאטוס ומן המעמד הבכיר גם אם ללא הסמכויות בפועל. צבא המשטר יהפוך למעין צבא פרוקסי רוסי, אך ללא ההגדרה המביכה.

⁸⁶ Michael Kofman, SYRIA, AND THE RUSSIAN ARMED FORCES: An Evaluation of Moscow's Military Strategy and Operational Performance. Foreign Policy Research Institute. (2020)

⁸⁷ Josef Holliday, The Syrian Army - Doctrinal Order of Battle. Institute for the study of war. (2013).

עבור הרוסים יהיה זה התרחיש הטוב ביותר לו יכלו לייחל. נוכחותם והשפעתם בסוריה תישאר לשנים רבות, גישתם לנמליה בים התיכון תישאר פתוחה, הם יישארו קרובים מאד לכוחות האיראנים ויוכלו להמשיך לפקח מקרוב על מעשיהם בסוריה ובאזור, והם ימשיכו להימנע משליחת כוחות צבאיים בהיקפים גדולים לסוריה. מיעוט בכירים יישאר בה, ויפקד על העבודה השחורה של חיילים סורים וחיילי מיליציות שונות, וכך הרוסים יימנעו גם מהעול הכלכלי וגם מהביקורת הציבורית העולמית והפנימית. מצב זה יאפשר לרוסים לשמור גם על עמימות על פעילותם והיקפה בסוריה, שכן אין זה הצבא הרוסי הפועל בסוריה, אלא צבא סוריה עצמו בו רק משולבים מפקדים רוסים.

לסיכום, המעורבות הרוסית בשיקום צבא סוריה החלה עוד במהלך הלחימה עצמה, וכבר דרך הסיוע הרוסי החלו להתעצב בפועל נתיבי ההשפעה הרוסיים על צבא סוריה העתידי. המדינה הסורית כולה ניצבת כיום מול אתגר שיקום ענקי החוצה את כל תחומי החיים, החברה והמשטר הסורי. בניהם סוגיית שיקום הצבא אקוטית במיוחד, אבל גם שזורה באופן עמוק בשיקום של מערכות אחרות ובעיקר של מערכת החינוך ובבניית האמון במשטר מחדש בקרב העדה הסוניית.

ההשפעה הרוסית בצבא סוריה היא כבר עובדה מוגמרת כיום, והסברה היא כי אין תרחיש הגיוני בו הרוסים לא משחקים תפקיד מפתח בתחום. עם זאת, יש לגשת בזהירות רבה לקריאת האיתותים הרוסים ולא להתלהב יתר על המידה מהצהרות רוסיות בתחום, שכן ישנה סבירות נמוכה כי לרוסים אינטרס אמיתי ועמוק לשקם את הצבא הסורי באופן מלא ולהקנות לו עצמאות מלאה, תוך נשיאה בעלויות הנדרשות לשם כך. לרוסים אינטרס בהשאת הצבא הסורי לא חזק מידי, מרוסן ותלוי בהם לשנים רבות קדימה. מצב זה יאפשר להם להמשיך לממש את האינטרסים שלהם בסוריה ולהוסיף אותה לרשימת הידידות "החייבות להם" במזה"ת. כך תשמר רוסיה את השפעתה באזור, ותוכל להמשיך לרקוד עם כל השחקנים בו את ריקוד השותפות-תלות, כשמרבית השחקנים נותרים מרוסנים על ידיה.

בכל אחת משש הסוגיות המרכזיות שהוצגו במחקר זה, יידרשו הסורים למעורבות של הרוסים במציאות פתרון. בנקודת הזמן בה אסד נמצא, הוא יידרש לעיתים לבחור בין גרוע לגרוע יותר, תוך קבלת החלטות זמניות ככורך. אולם, החלטות זמניות סופן לעתים להפוך למציאות קבועה בשטח, ומציאות קשה הרבה יותר לשנות.

מקורות

אייכנר, ו. פיירברג, ש. (2017). תפיסת המלחמה החדשה במבחן: הצבא הרוסי בסוריה. עדכון אסטרטגי, כרך 20, גיליון 2. עמ' 25-37.

אלבז, י. (2020). לוחמת נ"ט במלחמת האזרחים בסוריה 2012-2020. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 24-30.

ארקין. ד, (2018). הכירו את 'הנמר' של אסד : הגנרל אל-חסן. Israel Defence. אוחר בתאריך 14 בדצמבר 2020. מתוך : <https://www.israeldefense.co.il/he/node/33419>

ביטון. א, (2020). הפעלת כלי טיס מאוישים מרחוק במלחמת האזרחים בסוריה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 38-45.

בכור. ג, (2018). אכזרי וחושפני: כך השפיל פוטין את בשאר, והראה מה הוא באמת חושב. Gplanet. אוחר בתאריך 14.12.20. מתוך : <https://did.li/Btcaa>.

ברלוביץ. א, (2020). מלחמת האזרחים בסוריה במבט רחב. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 10-16.

ברלוביץ. א, (2020). הלקחים הרוסיים מהלחימה בסוריה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 52-59.

גטניו. ב, (2018). המרוץ לשיפוץ: סוריה ביום שאחרי. הפורום לחשיבה אזורית. אוחר בתאריך 14.12.20. מתוך : <https://did.li/37hTY>.

דקל. א, (2016). המשבר בסוריה: הצורך ללמוד "לחיות עם המחלה". הערכה אסטרטגית לישראל 2016-2017, המכון למחקר ביטחון לאומי.

דקל. א, (2020). "ברית השורדים" – הסכם צבאי-טכנולוגי בין איראן וסוריה. מבט על, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 1347.

דקל. א, ולנסי. כ, (2018). תקיפת יעדי הנשק הכימי בסוריה - יציאה ידי חובה. מבט על, המכון למחקרי ביטחון לאומי, גיליון 1043.

הכט. ע, (2020). מערכת אדליב 2012-2020. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 60-66.

זיסר. א, (2020). שורשיה של המלחמה בסוריה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 6-10.

מלאך. א, (2018) עוזבים לגורלם? העבר והעתיד של משבר הפליטים והעקורים הסורים. הפורום לחשיבה אזורית. אוחר בתאריך : 14 בדצמבר 2020. מתוך : <https://www.regthink.org/articles/syrian-refugees>.

מלובני. פ, (2015). האם סוריה מחדשת את פעילותה הגרעינית? Israel Defense, אוחר בתאריך 22 בפברואר, 2021. מתוך : <https://did.li/fzoCN>.

מלובני. פ, (2019). חילופי גברי בראשות שירותי הביטחון והמודיעין בסוריה. אוחר בתאריך 14 בדצמבר 2020. מתוך : <https://www.israeldefense.co.il/he/node/39286>.

מלובני. פ, (2020). צבא סוריה מקטין אספקת מזון לחיילים. Israel Defense. אוחר בתאריך 31 בדצמבר 2020. מתוך : <https://www.israeldefense.co.il/he/node/44026>.

מלובני. פ, בורגין. נ, (2019). מאבקי כוח בצבא סוריה. Israel Defense. אוחר בתאריך 31 בדצמבר 2020. מתוך : <https://www.israeldefense.co.il/he/node/37392>.

סבטלובה. ק, (2019). רוסיה במזרח התיכון 2020: מכירות נשק, עסקאות בתחום האנרגיה והרחבת ההשפעה בכל החזיתות. זרקור על רוסיה והמזרח, המכון למדיניות ואסטרטגיה.

צורקוב.א, (2020). ההתמוטטות הכלכלית הסורית בצל "חוק קיסר". הפורום לחשיבה אזורית. אוחר בתאריך 14.12.20. מתוך: <https://www.regthink.org/articles/ceaser-law>.

צורקוב.א, (2016). הדור האבוד של ילדי סוריה. הפורום לחשיבה אזורית. אוחר בתאריך 14.12.20. מתוך: <https://did.li/kiKw5>.

פרידמן.ד, (2013) שימוש בנשק כימי בסוריה – האם נחצה קו אדום? מבט על, גיליון מס' 421, המכון למחקרי ביטחון לאומי, <https://did.li/8Pz5q>.

שמואל. ש, (2020). צבא סוריה 2006-2011: הארגון ותפיסת ההפעלה. מערכות, גיליון מיוחד, עמ' 16-23.

Barrie.D, Gethin.H, (2018), "Russian Weapons in the Syrian Conflict", Russian Studies. NATO Defense College.

Borshchevskaya.A, (2019). Russian Private Military Companies: Continuity and Evolution of the Model. Foreign Policy Research Institute.

Borshchevskaya.A, (2020). THE RUSSIAN WAY OF WAR IN SYRIA: Threat Perception and Approaches to Counterterrorism. Foreign Policy Research Institute.

Borshchevskaya.A, (2019). Shifting Landscape: RUSSIA'S MILITARY ROLE IN THE MIDDLE EAST. The Washington institute for near East policy.

Grau.L, Bartles.C, (2020). The Russian Ground-Based Contingent in Syria. Foreign Policy Research Institute.

Greco.A, Christou.W, (2020). Syria Situation Report: October 28 - November 10, 2020. Institute for the study of war. Retrived from: [ISW Blog: Syria \(iswresearch.org\)](https://www.iswresearch.org).

Greco.A, Christou.W, (2020). Syria Situation Report: October 14 - 27, 2020. Institute for the study of war. Retrived from: [ISW Blog: Syria \(iswresearch.org\)](https://www.iswresearch.org).

Eisenstadt.M, Pollack,K, (2020). Training Better Arab Armies. The U.S army war collage quarterly, United State Army War College Press.

Headquarters Department of the Army, (2019). ADP 6-0: Mission Command: Command and Control of Army Forces. Army Doctrine Publication, Washington, D.C.

Holliday.J, (2013). The Syrian Army - Doctrinal Order of Battle. Institute for the study of war.

Ivanescu.I, (2020). Russia May Deploy Conventional Forces to Syria Institute for the study of war. Retrived from: [ISW Blog: Syria \(iswresearch.org\)](https://www.iswresearch.org).

- Kapashin.V, (2008). GOOD-BYE, CHEMICAL WEAPON!. Russian Military Review. Retrieved from <https://dlib-eastview-com.ezprimo1.idc.ac.il/browse/doc/17618470>
- Kofman.M, (2020). SYRIA AND THE RUSSIAN ARMED FORCES: An Evaluation of Moscow's Military Strategy and Operational Performance. Foreign Policy Research Institute.
- Land.M, Atieh.N, Wilder.C, William.C, (2020). Syria Situation Report: December 17, 2019 - January 7, 2020. Washington institute for the study of war. Retrieved from: <http://www.iswresearch.org/search/label/ISIS> .
- Marten, K. (2019). Russia's use of semi-state security forces: the case of the Wagner Group. Post-Soviet Affairs, 35(3), 181-204.
- Melovany.p, (2019). The Syrian Military Rises from the Ashes. Israel Defense. Retrieved from: <https://www.israeldefense.co.il/en/node/41431>.
- Melovany.p, (2018). Russia and Syria: A Repeating Historical Circle. Israel Defense. Retrieved from: <https://www.israeldefense.co.il/en/> .
- OCHA. (2020). About OCHA Syria. United Nations Office For the Coordination of Humanitarian Affairs. From: <https://www.unocha.org/syrian-arab-republic/about-ocha-syria> .
- O'brien,L. and Stein,A.(2018). Military Logic Behind Assad's Use Of Chemical Weapons, Texas National Security. Retrieved from: <https://did.li/QE8ql> .
- Ostensen.A, Bukkvoll.T. (2018). Russian Use of Private Military and Security Companies - the implications for European and Norwegian Security. Norwegian Defence Research Establishment (FFI), CMI Michelsens Institutt.
- TASS,(2018). Russia helping Syria modernize its air defense system, ambassador says. Retrieved from: <https://tass.com/defense/1020544>.
- The Southern Turkey Education Cluster. (2016). Schools under Attack in Syria. From: <https://did.li/SEENf> .
- UNHCR.(2020). Fact Sheet – Syria. September 2020. The UN Refugee Agency.
- UNICEF. (2016). Nearly 5 million Syrian children accessing education despite over seven years of war on children. the United Nations Children's Fund.

SNHR.(2020). 226247 civilians were killed in Syria from March 2011 to September 2020. Syrian network for human rights. From: <https://sn4hr.org/syria-map-snhr/> .

Sukhankin, S. (2019). Russian PMCs in the Syrian Civil War: From Slavonic Corps to Wagner Group and Beyond. Jamestown Foundation, 18.